

André Jardin, *Alexis de Tocqueville (1805-1859)*, tłumaczyła Iwona Piechnik, Kraków 2012.

Biografia Alexisa de Tocqueville'a pióra André Jardina nie należy do lektur łatwych. Nie sposób polecić ją miłośnikom beletryzowanych życiorysów wielkich ludzi, poszukiwaczom sensacji i prywatnych, skrzętnie skrywanych tajemnic niegdysiejszych sław. Prezentowana książka należy do tych, tak niestety dziś rzadkich dzieł, które ogromną erudycję historyka, jego badawczą pieczołowitość łączą z szacunkiem i nieskrywanym podziwem dla bohatera opowieści.

André Jardin – wybitny francuski historyk, ceniony edytor *Dzieł zebranych* Alexisa de Tocqueville'a i znawca historii Francji XIX wieku, choć wystrzegał się efektywnych uogólnień, choć dyskretnie pisał o prywatnym życiu swego bohatera, nakreślił frapujący portret wielkiego pisarza i polityka. Pozwolił zobaczyć jego życie i dzieła (zarówno pisarską jak i polityczną spuściznę) jako spójną całość; pozwolił dostrzec jej oryginalność, ale i ścisły związek z epoką. Skrupulatnie zestawiane fakty

biografii Tocqueville'a, spisy jego lektur, trasy podróży, noty o spotykanych przezeń ludziach, listy, notatki, wspomnienia i wreszcie tematy dzieł, które przyniosły pisarzowi uznanie współczesnych i potomnych, w książce Jardina wzajemnie się oświetlają i uzupełniają. Historia życia Alexisa de Tocqueville'a staje dla francuskiego badacza pretekstem dla opowieści o niezwykłym człowieku – nieprzeciętnym pisarzu, myślicielu politycznym i aktywnym polityku, ale równocześnie będąc szkicem do portretu całej generacji Francuzów, żyjących w cieniu Rewolucji Francuskiej i z niepokojem spoglądających w przyszłość, okazuje się przejmującą opowieścią o rodzącym się na gruzach feudalnego świata nowoczesnym świecie – współczesnych nam instytucjach politycznych, systemach i ideologiach.

Nie ma powodu, by polecać lekturę książki André Jardina politologom, amerykańnistom, historykom idei czy badaczom XIX

stulecia. Najprawdopodobniej już do niej sięgnęli, czy to do wydania francuskiego z 1984 czy do angielskiego tłumaczenia z 1988 roku. Ta wielokrotnie omawiana i recenzowana biografia cieszy się powszechnym uznaniem wśród badaczy dorobku Tocqueville'a, ale także wśród badaczy zajmujących się historią i teorią demokracji, problematyką społeczeństwa obywatelskiego czy historią polityczną pierwszej połowy XIX wieku. Książka na stałe weszła już do kanonu światowej humanistyki i choćby z tego tylko powodu jej tłumaczenie na język polski należy powitać z wielkim zadowoleniem.

Siłą omawianej biografii Tocqueville'a przede wszystkim okazała się jej wartość jako bezcennego komentarza do dzieł autora *O demokracji w Ameryce*. Właśnie nie uzupełnienia brakujących informacji biograficznych, ale *summy* wiedzy na temat pisarza – na temat jego życia, poglądów politycznych i dzieł, a także niepublikowanych wcześniej archiwaliów, dokumentujących prywatną i publiczną aktywność Tocqueville'a. Co więcej Jardin rejestruje także reakcje pierwszych czytelników i komentatorów dzieł pisarza, odtwarza ich recepcję i odnotowuje dyskusje, jakie wzniewały. Jakkolwiek praca francuskiego historyka ma charakter naukowy i w założeniu kierowana była do niewielkiej grupy badaczy, to jej dotychczasowa światowa recepcja udowadnia, że

krąg zainteresowanych nią czytelników okazał się zdumiewająco szeroki. Jeden z amerykańskich recenzentów żartobliwie sugerował nawet studentom college'ów, żeby sięgali po tę właśnie biografię Tocqueville'a zanim nawet rozpoczną lekturę *O demokracji w Ameryce* – pozycji obowiązkowej na wydziałach nauk politycznych za oceanem. Wiele jest racji w tym przekornym spostrzeżeniu. André Jardin okazał się bowiem nie tylko świetnym biografem, ale także przenikliwym interpretatorem dzieł Tocqueville'a. Wieloletnie prace w archiwum domowym rodu Tocqueville'ów i doświadczenie edytora jego pism pozwoliły historykowi wykorzystać w pracy niepublikowane wcześniej listy i notatki pisarza, dogłębnie przebadać jego rodzinne powiązania, a przede wszystkim odtworzyć rozległą sieć jego znajomości, wskazać informatorów, korespondentów i przyjaciół, którzy wpłynęli na kształtowanie się osobowości i intelektualnych zainteresowań twórcy.

Pozornie tak dobrze znana, tylekroć już omawiana amerykańska podróż pisarza szczegółowo odtworzona przez biografę w jej wymiarze faktograficznym, została dodatkowo zinterpretowana zarówno jako głębokie doświadczenie egzystencjalne, które zdeterminuje dalszą karierę pisarza, ale przede wszystkim została potraktowana jako punkt wyjścia dla niezwykle oryginalnego

i nowatorskiego dzieła, jakim okaże się praca *O demokracji w Ameryce*. Wgląd w prywatną korespondencję Tocqueville'a z tego okresu, zestawienie szkiców, notatek czy ułamkowych zapisków czynionych w czasie trwania podróży pozwoliło Jardinowi odtworzyć obszerną listę lektur pisarza i wskazać dzieła, które wpłynęły na kształt słynnej rozprawy (wymienić wypada choćby tylko Chateaubrianda, Volney'a, Jamesa Fenimore'a Coopera). Przede wszystkim jednak praca nad archiwaliami pozwoliła mu zrekonstruować proces, który zainicjowany rozmowami ze spotkanymi w Nowym Świecie amerykańskimi obywatelami: prawnikami, biznesmenami, dziennikarzami i zwykłymi mieszkańcami zwieńczony został wydaniem w 1835 roku pracy *O demokracji w Ameryce* – „wielkiego socjologicznego fresku życia demokratycznego” (s. 212), dzieła uznawanego za pierwszą nowoczesną rozprawę politologiczną, za jeden z fundamentów współczesnej nauki o społeczeństwie.

W przeciwieństwie do wielu amerykańskich interpretatorów dzieła Tocqueville'a koncentrujących się przede wszystkim na kwestiach ustrojowych i teoretycznym rozmachu rozprawy, francuski badacz mocno wyakcentował jej znaczenie w obrębie całej spuścizny pisarza. Nie tylko bowiem udało mu się wykazać paralelność wątków obecnych w dziele o amerykańskiej demokracji wobec

rozważań poświęconych ustrojowi przedrewolucyjnej Francji zawartych w rozprawie *Dawny ustroj i rewolucja* (1856), ale nade wszystko odnaleźć wyjaśnienie późniejszych jakże trudnych wyborów politycznych i ideowych samego Tocqueville'a. Tematy podejmowane przez pisarza w czasie jego działalności parlamentarnej i rządowej okazują się silnie korespondować ze spostrzeżeniami poczynionymi w czasie amerykańskiej podróży. Aktywność deputowanego Tocqueville'a w sprawie reformy edukacji, jego udział w kampanii na rzecz wolności prasy a nawet aktywne zaangażowanie hrabiego jako ministra spraw zagranicznych w projekt kolonialnej ekspansji Francji w Algierii wyrastają, jak przekonuje francuski historyk, właśnie z amerykańskich doświadczeń. Zresztą chyba sam wybór przez Tocqueville'a kariery politycznej nie powinien być sprowadzany tylko do wypełnienia tradycji rodowej czy realizacji prywatnych ambicji. Jardin przekonująco bowiem udowadnia, że dla pisarza, zarówno jako posła, jako urzędnika państwowego czy nawet jako więźnia stanu, wybór ten był równoznaczny z podjęciem osobistej odpowiedzialności za wprowadzanie w życie postulowanych reform, znakiem wierności wobec głoszonych ideałów: „Tocqueville nie jest wyłącznie autorem stanowiącej ważne wydarzenie książki o Ameryce i drugiej pracy o źródłach francuskiej

Rewolucji (...). – stwierdza Jardin – Pisanie nigdy nie wydawało mu się celem samym w sobie, tak jak w jego oczach bezwartościowa była postawa «żyć, żeby żyć». Ponieważ urodził się w momencie, gdy dawny arystokratyczny świat popadał w ruinę, chciał zachować nie przywileje, lecz obowiązki, które znajdował w swym dziedzictwie – tak jak je sobie wyobrażał – aby je stosować w nowym społeczeństwie. Spełnianie tego społecznego obowiązku jest zasadniczą częścią jego życia moralnego i spaja jego myśl z jego działalnością (498-499)”.

Dzięki wydobytym przez Jardin materiałom, dzięki jego imponującej pracy interpretacyjnej z większą siłą ujawnia się także oryginalność myśli Alexisa de Tocqueville – potomka starej normandzkiej rodziny szlacheckiej, który w porewolucyjnym świecie centralnym punktem swego dzieła jako myśliciel i polityk uczynił problem konieczności zastąpienia dawnego arystokratycznego świata z jego wartościami i tradycjami, nowym światem demokratycznym. Historyk w bohaterze swej książki widzi Nie tyle „chwalcę” Ameryki, „odkrywcę” jej etosu, czy wręcz „proroka” demokracji, ale chyba przede wszystkim myśliciela, który świadomy nieodwracalności procesu erozji dawnych instytucji przedrewolucyjnego społeczeństwa, rozumie, że wzory instytucji obywatelskich i zasad organizacji nowoczesnego

społeczeństwa mieszkańcy Starego Świata winni brać od lekceważonych do tej pory Amerykanów.

Jak starałam się pokazać zakrój omawianej biografii jest znacznie szerszy niż tylko próba odtworzenia przebiegu życia Tocqueville’a. Wnikliwe komentarze historyka, jego doskonała znajomość kontekstu historycznego pozwoliły pokazać wyjątkowość osobowości pisarza i jego dzieł na tle epoki. Niewątpliwą siłą omawianej książki okazała się także propozycja scalenia dorobku Tocqueville’a. Biograf godzi dwie konkurujące do tej pory postawy badawcze: dominujące w anglosaskim kręgu kulturowym zainteresowanie Tocqueville’em jako autorem dzieła o narodzinach amerykańskiego społeczeństwa, teoretykiem polityki i socjologiem, z francuskim zainteresowaniem dla Tocqueville’a historyka i autora wciąż inspirującej rozprawy *Dawny ustrój i rewolucja*.

Nie sposób w krótkim omówieniu zaprezentować w pełni tę bogatą i inspirującą książkę. Niewątpliwie jest to dzieło o nieprzeciętnej randze naukowej, dzieło po które sięgać powinni nie tylko zainteresowani osobą Tocqueville’a badacze, ale i miłośnicy historii, pragnący lepiej zrozumieć dylematy pokolenia zmagającego się ze społecznymi konsekwencjami Rewolucji Francuskiej, pokolenia stojącego wobec wielkich wyzwaniał nowoczesności.

Iwona Węgrzyn